

Biznesa portāla „Nozare.lv” apaļā galda diskusija par nodokļu palielināšanu un ēnu ekonomiku

Saīsināts diskusijas atšifrējums

10.jūnija diskusijā piedalījās VID ģenerāldirektore Ināra Pētersone, SIA „Philip Morris Latvia” korporatīvo attiecību vadītājs Juris Stinka, Auto Asociācijas viceprezidents Ingus Rūtiņš, Latvijas Tirgotāju asociācijas prezidents Henriks Danusēvičs, „SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centra” direktors Arnis Sauka, SIA „Arčers” direktora padomnieks Imants Akmentiņš un SIA „Merks” valdes priekšsēdētājs Oskars Ozoliņš.

Ēnu ekonomikas dēļ Latvijas budžetam iet garām apmēram pieci miljardi eiro gadā, kas ir aptuveni 20-25% no iekšzemes kopprodukta, biznesa portāla „Nozare.lv” diskusijā secināja eksperti un uzņēmēji.

Biznesa portāls „Nozare.lv”: Rīgas Ekonomikas augstskolas pētījumā secināts, ka 2013.gadā Latvijā ēnu ekonomikas indekss bija 23,8% no iekšzemes kopprodukta (IKP), kas, salīdzinājumā ar 2012.gadu audzis par 2,7 procentpunktiem. Vai šis skaitlis ir reāls un kāds ir ēnu ekonomikas apjoms atsevišķās nozarēs?

I.Pētersone: Ņemot vērā Rīgas Ekonomikas augstskolas un Lincas Johannaesa Keplera universitātes ekonomikas profesora Frīdriha Šneidera pētījumus, aplēstā ēnu ekonomika Latvijā pērn un šogad varētu būt 20-25% robežās no IKP.

I.Rūtiņš: Ēnu ekonomikas īpatsvars pa nozarēm atšķiras, bet auto tirdzniecības un pakalpojumu nozarē ēnu ekonomika ir nemainīgi augsta – līdz pat 98% autoservisu kaut ko optimizē, bet kopumā nozarē tie varētu būt 85% uzņēmumu, kas darbiniekiem izmaksā optimizētu algu.

J.Stinka: Tabakas tirdzniecības jomā ēnu ekonomikas līmenis ir stabili augsts – ap 30% preču tirgū ir nelegālas, kas tiek ievestas no Krievijas un Baltkrievijas.

VID nācis klajā ar virkni izmaiņām likumos, lai apkarotu ēnu ekonomiku - Publisko iepirkumu likumā un Kredītiestāžu likumā. VID varētu izklāstīt būtiskākās izmaiņas.

I.Pētersone: Neviena no VID idejām vai priekšlikumiem nav saistīta ar nodokļu likmju paaugstināšanu. VID pieredze liecina, ka visefektīvākie risinājumi ēnu ekonomikas mazināšanā ir preventīvie pasākumi. Tie uzņēmumi, kas ir nonākuši VID redzeslokā, vispirms tiek uzrunāti un tiem tiek dota iespēja laboties. VID ir arī ideja veikt lielo nodokļu maksātāju (to kopējā nodokļu nomaksa veido 95% no visiem nodokļu ieņēmumiem) monitoringu, lai tie nepievērstos ēnu ekonomikai. Tiesa, ar monitoringu centīsies šos uzņēmumus arī lieki netraucēt. Bet attiecībā uz likumdošanu, ēnu ekonomikas izskaušana nav tik ļoti saistīta ar nodokļu likmēm, cik ar citiem nesakārtotiem jautājumiem, piemēram, autorlīgumiem – šeit nerunāju tikai par žurnālistiem, bet arī sportistiem, grāmatvežiem, juristiem, informācijas tehnoloģiju speciālistiem u.c. Tāpat daudz darāmā ir jomās, kas ir saistītas ar valsts sociālajām iemaksām. Ar IIN likmēm optimizācijas nav novērotas, jo likme visiem ir viena, turpretī atšķiras valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Tāpat Latvijā ir ļoti daudz biedrību, kas pēc būtības nemaksā uzņēmuma ienākuma nodokli, bet nodarbojas ar saimniecisko darbību. Tas kropļo tirgu. Bet nomainīt šo formu nevaram savādāk, kā likumdevējs ir paredzējis - caur tiesu. Bet ir atsevišķas lietas, ko esam iniciējuši, un tās vajadzēt sakārtot, lai nekropļotu konkurenci.

VID joprojām uzskata, ka aplokšņu alga ir ļoti rupjš pārkāpums. Nerunāju par maziem, bet lieliem apjomiem, kas ir krimināli sodāma rīcība. Vēlamies panākt, ka personai, kas organizē aplokšņu algu izmaksu un sadali, ir jāuzņemas kriminālatbildība. VID ir ticies ar Ģenerālprokuroru, lūdzot izskatīt grozījumus Krimināllikumā, paredzot atbildību par izvairīšanos no nodokļu nomaksas virs piecām minimālajām mēnešalgām, tādējādi samazinot patlaban noteiktās 50 minimālās algas. Jo 50 minimālās algas sarēķināt nodoklī un pieķert pie rokas ir sarežģīti. Lielie un vidējie uzņēmumi ar aplokšņu algām nenodarbojas, bet tas vairāk attiecas uz mazajiem uzņēmumiem. Patlaban pieķertu aplokšņu algu maksātāju [ar patlaban noteikto normu par 50 minimālo algu sarēķināšanu] ir neiespējami. Gadā var konstatēt divus trīs šādus gadījumus. VID vēlas noteikt, ka krimināli tiek sodīta amatpersona kā fiziska persona. Pie šī jautājuma strādājam kopā ar Saeimas deputātu Andreju Judinu (V), bijušo VID ģenerāldirektoru Kārlī Ketneru u.c. ekspertiem.

Vēl viena lieta ir saistīta ar aplokšņu algām un fizisko personu pirkumiem. Šajā gadījumā ir runa par informāciju no kredītiestādēm. Uzskatām, ka VID ir jāpaplašina iespēja saņemt informāciju no kredītiestādēm par fizisko personu darījumiem, ienākumiem utt. Patlaban esam vienīgā valsts, kurā VID vēršas kredītiestādē ar lūgumu sniegt informāciju par to, vai konkrētajā iestādē ir fiziskas personas konts. Kamēr VID to dara, konts bieži vien jau ir iztukšots.

Tāpat arī esam daudz diskutējuši par publiskajiem iepirkumiem. Vēlamies atgriezties pie diskusijas, ka iepirkumos tiek ņemta vērā vidējā alga nozarē. Kopā ar Finanšu ministriju un Iepirkumu uzraudzības biroju strādājam pie šīs iniciatīvas.

Pirms pāris gadiem biznesa portāla „Nozare.lv” rīkotajā diskusijā spriedām par to, vai iepirkumos būtu jāievēro nosacījums par vidējo mēnešalgu 70% apmērā nozarē, bet tagad vēlaties noteikt 80%. 2011.gadā Satversmes tiesa pēc uzņēmuma SIA "HansaWorld Latvia" (tagad SIA "Sensum Solutions") pieteikuma atzina šo normu par neatbilstošu. Vai ar līdzīgu piedāvājumu kārtējo reizi netiks uzkāpts uz tā paša grābekļa?

I.Pētersone: Uz tā paša grābekļa netiks uzkāpts. Ja uzmanīgi izlasa Satversmes tiesas spriedumu, var pamanīt fundamentālu kļūdu, proti, ja alga ir zem 70% no nozares vidējās, tad var secināt, ka komersants ir aplokšņu algu maksātājs. Respektīvi, normatīvajos aktos netika iestrādāta iespēja izskaidrot objektīvus apstākļus, kāpēc uzņēmumā alga ir zemāka nekā vidēji nozarē. Patlaban strādājam pie tā, lai šo algu atšķirību komersants varētu skaidrot. Mums ir svarīgi, lai šis rādītājs tiktu ietverts iepirkumos, bet par apjomu jau spriedīs politikas veidotāji.

Tāpat, kad spēkā bija vecā norma, atsevišķās nozarēs atšķīrās vidējā alga, piemēram, apkopēju profesijā tiem, kas strādā nepilnu laiku, alga atšķiras no tiem, kam ir cits darba grafiks. VID šo jautājumu ir sakārtojis, publicējot katras profesijas vidējo stundas tarifa likmi pa nozarēm.

Auto asociācija aplēsusi, ka no nozares gadā neiekasē 45-60 miljonus eiro un ka tikai 5% autoservisu maksā nodokļu, bet 85% darbinieki saņem aplokšņu algas. Kādi ir risinājumi VID un nozarei - kā risināt problēmu, ka aploksnēs algu ņem pakalpojumu sniedzēji un parastie smago darbu darītāji mazos uzņēmumos, arī frizieri, arī kosmētiķi, arī gateru zāģētāji?

I.Rūtiņš: Latvijā nodokļu maksāšanas tradīcijas nekad nav bijis un nav joprojām. Latvijā nodokļos netiek nomaksāti nevis 5% vai 10%, bet gan vairāk nekā 60% no tās summas, no kuras būtu jānomaksā nodokļi. Rezultātā radies uzņēmējdarbības modelis, kas paredz nemaksāt nodokļus. Patlaban pakalpojumu nozare ir deformējusies, jo uzņēmējdarbība, kas nodarbina daudz cilvēku, ir lētāka par nenomaksāto nodokļu tiesu

ap 25-30%. Šāds bizness nav efektīvs, toties ir iegūta konkurences priekšrocība. Tas savukārt veicinājis ekonomikā virkni parazitējošu uzņēmumu, kas valstij neko nedod un to kvalitāte ir apšaubāma, jo tiem nav nepieciešama segmentācija, specializācija, efektīvas kvalitātes vadības metodes utt. Pie pietiekami stingras politikas tas nebūtu iespējams, bet patlaban šāda iespēja ir. Piekrītu, ka valstij ir uzņēmējiem jādod kaut kas pretī, un tas ir – tirgus. Tirgus tiem uzņēmumiem, kuriem ir vēlme attīstīties. Bet šāda tirgus patlaban nav.

A.Sauka: Vienīgais, kas reāli var dot tirgu, ir bankas vai citas finanšu institūcijas, kas var iedot apgrozāmos finanšu līdzekļus, naudu attīstībai. Valsts to nedos, jo tā nav valsts funkcija.

I.Rūtiņš: Tāpat, lai risinātu ēnu ekonomiku auto nozarē, būtu jāievieš licencēšana, kurā būtu ietilpināta kaut kāda nodokļu maksa avansā, paredzot arī profesionālās kvalifikācijas novērtējumu. Var jau domāt, ka tirgus pats sakārtos visu, bet 20 gadus esam brīvajā tirgū, un tas nav sakārtojies.

A.Sauka: Jūs būtībā aizstāvat lielos auto tirgotājus, kas nav slikti, bet jebkas, kas ir avansā mazajiem uzņēmumiem, tiem nāk par sliktu. Nevar uzņēmēji avansā samaksāt nodokli. Auto asociācijas piedāvātais modelis ir piemērots lielajiem auto tirgotājiem.

I.Rūtiņš: Tieši pretēji, jo, paredzot būtisku nodokļu atlaidi mazajiem, viņi maksātu pusi no tā nodokļa, ko viņiem vajadzētu nomaksāt.

A.Sauka: Bet viņi to nevar samaksāt, jo nav ko maksāt.

I.Pētersone: Attiecībā uz licencēšanu, tas nav nekas jauns, ņemot vērā, ka VID un Auto asociācijai ir sadarbības līgums. Tā kā viens no licencēšanas saņemšanas nosacījumiem ir algas nomaksa, tad VID šādu ideju atbalsta. Tāpat zinām, ka autoservisu tirgū lielu tirgus daļu aizņem apdrošināšana, kas kompensē ceļu negadījumus. Nav runa, ka visam ir jābūt licencētam, bet runājam par segmentēšanu. Patlaban esošā apdrošināšanas sistēma stimulē labot automašīnu pie nelegālā autoservisa. Problēma arī ir tā, ka Latvijā daudzās nozarēs ir pārprodukcija, arī autoservisu. Nav vajadzības pēc tik daudz autoservisiem.

Kā VID plānus ēnu ekonomikas apkarošanā vērtē Juris Stinka, kurš savulaik bija Finanšu ministrijas valsts sekretāres vietnieks nodokļu politikas jautājumos?

J.Stinka: Neesmu pētījis priekšlikumus detalizēti, bet tas, kas ir dzirdēts, šķiet, saprātīgi. Lai gan ir skaidrs, ka šīs pieeja nenodrošinās būtisku izrāvienu. Situāciju ar ēnu ekonomiku ātrāk mainītu soda piemērošana, bet nesen iepazinos ar pētījumu, kurā bija minēts, ka Latvijā reāli cietumsodu par nodokļu nemaksāšanu kopumā izcietuši zem desmit cilvēku. Tā kā šādas lietas gadā tiek ierosinātas simtiem, nav brīnumus, ka cilvēki turpina nemaksāt nodokļus un nodarboties ar kontrabandu.

I.Pētersone: Ir jābūt bargākiem sodiem tiesas spriedumos.

J.Stinka: Savukārt mazos uzņēmumus, kas palīdz nokrāsot māju vai saremontēt auto, ir grūti pieķert, jo pasūtītājs neuzdod jautājumus. Risinājums, kā šos uzņēmumus dabūt atpakaļ sistēmā, ir mikrouzņēmuma nodoklis. Bet pārejai no administratīvā viedokļa ir jābūt vieglai. Tāpat ir zināms līmenis, ko šie uzņēmēji ir gatavi maksāt. Tāpēc ēnu ekonomikas apkarošanu nevar skatīt atrauti no nodokļu politikas un tieslietu jomas.

Savukārt, runājot par tabakas nozari, valsts nesaprot, ka ieguldot var atgūt vairāk naudas, piemēram, padziļināti kontrolējot Austrumu robežu, labāk algojot uz robežas strādājošos cilvēkus utt. Ņemot vērā, ka Latvija nākamgad būs Eiropas Savienības (ES) prezidējošā valsts, varētu virzīt jautājumu par Austrumu robežu, kas ir visas ES robeža, jo kontrabanda, kas šķērso šo robežu, pārsvarā nonāk ES. Tā ir visas ES problēma un būtu loģiski, ja Eiropa palīdzētu gan finansiāli, gan citādi.

Rīgas Ekonomikas augstskolas pētījumā par ēnu ekonomiku secināts, ka pērn ēnu ekonomika Latvijā auga, turpretī Igaunijā un Lietuvā samazinājās. Ko šis valstis dara labāk ēnu ekonomikas izskaušanā?

A.Sauka: Pētījumā redzam, ka ienākumu neuzrādīšana Latvijā ir 20%, bet Lietuvā un Igaunijā – 10% un 11%. Kāpēc tieši šāda atšķirība, nevaru komentēt.

I.Rūtiņš: Cik liela ir dažādu valstu iedzīvotāju vai uzņēmēju tolerance pret šo jautājumu?

I.Pētersone: Ļoti liela. Sevišķi ja salīdzina igauņus ar latviešiem.

I.Rūtiņš: Respektīvi, igauņi mazāk atbalsta šādas darbības?

A.Sauka: Otrs rādītājs ir aplokšņu alga. Latvijā šis rādītājs ir 25,2%, Igaunijā – 17,1%, bet Lietuvā – 15,1%. Visās valstīs rādītājs ir augsts, bet arī šajā jomā kaimiņi kaut ko dara. Pētījums arī parāda, ka apmierinātības ziņā ar valdības nodokļu politiku Latvija ir kļūdoši sliktākā situācijā. Problēma ir tā, kādā veidā valdība komunicē ar uzņēmējiem. Latvijas valdība nav sliktāka par Lietuvas un Igaunijas valdībām, bet kaut kādu iemeslu dēļ problēma ir tieši komunikācijā.

I.Pētersone: Šrēdera pētījumā Lietuvā un Igaunijā ēnu ekonomika ir nedaudz lielāka nekā Latvijā. Līdz ar to, Rīgas Ekonomikas augstskolas pētījuma rezultātus saliekot ar Šrēdera pētījumu, var secināt, ka ēnu ekonomika visās Baltijas valstīs ir līdzīga.

VID ir parakstījis ar 15 uzņēmēju organizācijām sadarbības vienošanos, lai cīnītos ar izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Vai šī sadarbība ir devusi kādu labumu?

I.Pētersone: Lai sadarbība nebūtu tikai uz papīra, ir svarīga abu pušu iesaiste, savstarpēja izpratne un vēlme kopīgi strādāt. VID šīs vienošanās neslēdz ķeksīša pēc. Visas vienošanās nav vienādas, jo katra nozare atšķiras. Ir nozares, ar kurām mums ir aktīvākas sarunas, ir nozares, ar kurām sarunas nav tik aktīvas. Daļa asociāciju bija iedomājušās, ka VID iesaistīsies tirgū un piepalīdzēs tirgu sakārtot. Katrā ziņā jebkuru informāciju, ko saņemam no asociāciju biedriem, VID izvērtē. Tajā pašā laikā VID cenšas strādāt tā, lai uzņēmēji iestādi neiesaistītu savās spēlēs. Kopumā man šķiet, ka VID, parakstot vienošanos ar nozarēm, ir ieguvējs. Piemēram, Auto asociācija ir rīkojusi VID darbiniekiem apmācības, ir bijušas pārrunas par VID iesaisti nozares uzraudzībā utt. Tāpat Auto asociācija palīdzēja ieviest anketēšanu, proti, ja nozarē nostrādā aplokšņu algu riski, VID konkrētam uzņēmumam uzdod vairākus jautājumus un liek aizpildīt anketu, liekot saprast, ka uzņēmums ir piefiksēts kā aplokšņu algu maksātājs, un tas ir sprukās, respektīvi, liekam saprast, ka algas ir jāpaceļ un jāpieņem darbā nelegāli nodarbinātie. Ar kalkulācijām VID daudz ir palīdzējusi būvmateriālu ražotāju asociācija. Tajā pašā laikā ar poligrāfijas uzņēmumu asociāciju sadarbība sākās aktīvi, taču patlaban vairs nesadarbojamies tik aktīvi. Kopumā, ja VID pārbaudot kādu uzņēmumu rodas problēmas, iestādei ir kur vērsties, lai konsultētos.

Vai būvnieki izjūt, ka šī vienošanās ar VID būtu mazinājusi izvairīšanos no nodokļu nomaksas?

I.Akmentiņš: Lielajiem būvniekiem sadarbība ar VID ir visnotaļ laba. Bet VID vadītāja jau norādīja, ka sadarboties ar lielajiem būvuzņēmējiem ir vieglāk. Tāpēc lielajiem uzņēmumiem šīs problēmas nav tik aktuālas kā mazajiem. Bet jāsaprot, ka problēma nav tikai uzņēmēju pusē, jo būtībā uzņēmumus iet ēnu ekonomikā spiež pasūtītājs, kuram svarīgākais kritērijs ir zemākā cena. Šis princips ir pieņemams, bet jābūt arī citiem kritērijiem. Tāpēc ceram uz šogad pieņemto jauno iepirkumu direktīvu, kas paredz iepirkumos vairāk ņemt vērā saimnieciski izdevīgāko piedāvājumu.

I.Rūtiņš: Lai risinātu ēnu ekonomikas problēmas ierosinu ieviest iepirkumu čeku nacionālo loteriju, kā tas savulaik bija Kīnā. Šīs loterijas administrators varētu būt „Latvijas loto” un balvu fonds varētu būt mērāms miljonos eiro.

Kāda īsti ir šādas loterijas būtība?

I.Rūtiņš: Cilvēks dodas uz veikalu, kaut ko iegādājas un viņam iedod čeku, kura reģistrācijas numurs piedalās nacionālajā loterijā.

O.Ozoliņš: Interesanti nodokļu ieņēmumus balstīt uz šādu pieeju.

I.Pētersone: Nesen publiskajā telpā parādījās informācija, ka Lietuva vēlas ieviest līdzīgu principu. Lai gan pieņemu, ka Latvijā ir daudz cilvēku, kas nevēlētos iesaistīties šādā pasākumā.

Informācija:

„SSE Rīga Ilgtspējīga biznesa centra” pētījums rāda, ka Latvijā pērn ēnu ekonomika ir augusi par 2,7 procentpunktiem līdz 23,8% no IKP, bet Lietuvā un Igaunijā sarukusi attiecīgi līdz 15,3% un 15,7%.

Lai ierobežotu ēnu ekonomiku, valsts nākusi klajā ar vairākiem iespējamiem risinājumiem. Šā gada 29.maijā Saeima 2.lasījumā pieņēma grozījumus Publisko iepirkumu likumā, kas nosaka, ka, ja komersantam nodokļu parādi pārsniedz 150 eiro, tiks liegta līdzdalība publiskajos iepirkumos. VID izstrādājis un Finanšu ministrijā iesniedzis arī citas izmaiņas likumos, kas vērstas uz ēnu ekonomikas apkarošanu, piemēram, ja darba ņēmēju mēneša vidējie ienākumi pirmajos trijos gada ceturkšņos pēdējo četru gada ceturkšņu periodā līdz iepirkuma pieteikuma iesniegšanas dienai ir mazāki par 80% no vidējiem darba ienākumiem valstī attiecīgajā nozarē, tad tiek liegta iespēja piedalīties publiskajā iepirkumā.